

I. Prykhodko, Cand. Phil. Sci., Research Staff Member
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

The nicknames as a tag civility and value orientations of the society

This article discusses the elite nicknames in the media of the Ukraine and Russia. The impact of potential nicknames and their role in the formation of a negative image of the representatives of the higher echelons of power is analyzed. The peculiarities of functioning nicknames in Ukrainian communicative space of the mass media are revealed.

Keywords: *media, communicative space of the mass media, nickname, moniker.*

УДК 811.161.2.06,373

Ю. В. Романюк, канд. філол. наук, старш. наук. співроб.
Інститут української мови НАН України

ВПЛИВ СОЦІОДИНАМІКИ НА СИСТЕМУ І СТРУКТУРУ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Статтю присвячено розглядові тенденції мовних змін у дієслівній парадигмі: її словозмінній, її словотвірній, окресленню, з одного боку, стабільності системних явищ, належних мові (питомі словотвірні моделі, стабільне словозмінне ядро), а з іншого боку – динаміки в мовній практиці.

Ключові слова: *система, структура, дієслово, парадигма, словозміна.*

Вплив соціодинаміки на систему і структуру дієслова виявляється і у словозміні, і в словотворенні дієслів: зміні відношень у структурі дієслівної системи, категорійних змінах та в зміні функціонування одиниць, пов'язаних зі змінами у їхній семантиці. Проте стабільність ядра словозмінної системи дієслова залишається незмінною, вибудовується опозиція ядро-периферія, при цьому нові дієслова поповнюють саме ядро. Питомі словотвірні моделі переважають і в утворенні нових дієслів, і в оказіональному словотворенні, а на периферію словотвірної підсистеми потрапляють, окрім авторських новотворів, давно утворені дієслова, що втратили твірний елемент.

Відбувається розпад категорії двовидових дієслів і це не нове явище для дієслівної словозміни й словотворення, а відновлене (докази цієї тези можна знайти у словниках 1920–1930 років): за допомогою префіксів від таких дієслів утворюються дієслова доконаного виду, а за допомогою суфікса **-ов-** утворюються дієслова недоконаного виду (*асоціювати – засоціювати, ветувати – заветувати, ліквідувати – зліквідувати – ліквідовувати, і II ступінь похідності зліквідовувати*). Посилилася тенденція граматиалізації префіксів, з'явилися цілі масиви слів (зокрема, й нових) з префіксами **з-/с-, за- по-, про-** з граматиалізованими значеннями родів дієслівної дії (*заветувати ← ветувати, закредитувати ← кредитувати, задебетувати ← дебетувати, змодернізувати ← модернізувати, здефініювати ← дефініювати, зацентувати ← акцентувати, заргументувати ← аргументувати, зініціювати ← ініціювати, закумулювати ← акумулювати, згармонізувати ← гармонізувати, зреалізувати ← реалізувати, продефілювати ← дефілювати, поджигітувати ← джигітувати*). Граматиалізація і, певною мірою, десемантизація наявна в усіх цих префіксах, проте її виявлено різною мірою: префікси **з-/с-** та **за-** позначають доконаність, а **по-** і **про-** можуть означати ще й певний рід дії, наприклад, обмежувальний (делімітативний) (за С.О. Соколовою), як в останньому з поданих прикладів.

Система мови блокує певні форми у дієслівній парадигмі, наприклад активні дієприкметники на **-учий, -ючий**, замінюючись на форми, які більше відповідають нормі сучасної української мови (наприклад *виступальник*, а не *виступаючий*, *мітингувальник*, а не *мітингуочий*, *завідувач*, а не *завідуочий*). Цей процес неоднозначний – мовці зберігають форми, які важко замінити (*діючий правотис, біжучий рядок, правляча верхівка*). Перший зі згаданих дієприкметників можна замінити на *дійсний*, але другий та третій належать до слів із суфіксами **-уч-** (**-юч-**), **-ач-** (**-яч-**), певний масив яких у мові зберігається: під наголосом ці суфікси (*біжучий рядок*) не суперечать нормі української мови.

Поява нових суфіксів та суфіксоїдів (**-инг/-інг**), які почали функціонувати поряд з питомими (**-ування**) та раніше запозиченими (**-изація**) призвела до конкурування форм (*комп'ютеризація-комп'ютерування-комп'ютеринг*).

Сучасні медійні тексти фіксують цікаве явище – явище черезз-тупеневого словотворення, подаючи дієприкметники, утворені без дієслів. Проілюструємо це за допомогою таких одиниць: 1) **сфедералізований** *Польща може здобути і втримати свою незалежність лише в рамках усієї сфедералізованої Європи* (УП, 2008, інтернет-видання); 2) **сфедерований** *Адже ж підбиті чи сфедеровані народи знаходили б у тих пам'ятках віру ...*, (УП, 2008, інтернет-видання); 3) **схамизований** *Бо ж ми, певна частина України, станом на 1991-й також ще не були остаточно схамизовані совком, і серед нас також, ..., ще жило багато людей, котрі пам'ятали довоєнне європейське минуле* (Поступ, № 8, 2007, С. 29). Дієслово *сфедералізувати* поки що не з'явилося в приступних нам джерелах, так само, як і *сфедерувати* або, тим більше, *схамизувати* чи хоча б *хамизувати*. Звісно, останнє дієслово є стилістично маркованим, але ми беремо і його до уваги, оскільки воно демонструє дію аналогії у віддієслівному словотворенні.

У семантиці дієслів також спостерігаємо зміни. Наприклад, відбувається термінування й детермінування дієслів, таких як *артикулювати*, *позиціонувати*, *дистанціюватися*. Наприклад, *артикулювати* згадане у словниках лише у значенні "вимовляти звуки мови". На підставі аналізу контекстів уживання дієслова *артикулювати* у мові засобів масової інформації можна твердити, що воно виражає значення "чітко визначити, окреслити щонебудь, висловити свою позицію щодо чогось". У такому значенні є підстави вважати його прихованим запозиченням із сучасних західноєвропейських мов, пор. англ. *articulate* – словник *Lingvo* дає третє значення після "*лінгв. артикулювати*" – "ясно виражати, викладати; формулювати". Крім того, французькі та італійські словники дають переклад "суглоб, член", таке саме значення зафіксоване у латинських словниках. Слова ж *артикуль* та польське і старе українське *артикул* ("стаття") мають спільну з *артикулювати* етимологію. А в прикладах з комп'ютерного фонду інновацій в сучасній українській мові відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України (КФІ) знаходимо синонім *аналітичний* до *артикулювальний*. Отже, логічно викладати, формулювати, підкреслювати,

виділяти, чітко окреслювати можна різні речі, наприклад знання, неповторність звичаю, пор.: *Ті знання також були пристрасні, хоч і дуже пафосні. Їх артикулювали справді фахові – й тому дуже переконливі – люди: вчителі, лектори, література, кіно* (М. Матіос, "Вирвані сторінки з автобіографії", Львів: Піраміда, 2011, с. 51); ... *Явні знання можна "артикулювати"* (за висловом Уерта де Сото), тобто чітко сформулювати і викласти письмово. (confcontact.com, 15.03.2012); *Нас тут багато, що чуються на силі артикулювати світові неповторність українського серця і звичаю* (М. Матіос, "Вирвані сторінки з автобіографії", Львів: Піраміда, 2011, с. 240–241). Так само можна артикулювати ідеї, думки тощо.

Щодо дієслівної словозміни, то підкреслимо стабільність її ядра, яке, за встановленою В.С.Перебийніс закономірністю, охоплює 75 відсотків усього масиву дієслів (12 парадигматичних класів із 280 з продуктивністю класу, його кількісним наповненням, вищою за 350 одиниць). Стабільність виражена в усталеному, регулярному способі дієвідмінювання. Такі парадигми характерні тим, що невелика їх кількість (три) охоплює 21040 дієслів з близько 35000, вміщених у "Граматичному словнику української літературної мови. Словозміна" (тобто ця кількість дієслів відмінюється усього за трьома моделями). Стабільність ядра підтверджують нові одиниці з КФІ: *спікерувати, атомізуватися, активізувати, актуалізувати, бароковіти, дикуніти* (авторський неологізм Є. Пашковського). Такі дієслова як *бароковіти, дикуніти, або защеневмерлити, домайданитися*, звичайно, не розглядаємо як нормативні, але як такі, що залишаться на периферії за своїм значенням і стилістичною маркованістю, тут їх згадуємо лише для того, щоб підтвердити тезу про поповнення ядра словозмінної системи новими одиницями, словозміна яких цілком відповідає наявним у мові та описаним у Словнику парадигматичним класам. Натомість строкатою виглядає периферія (25 відсотків масиву дієслів): це й одиничні парадигми (парадигма описує словозміну одного дієслова) (*тяти, стятися, взути, роззути*), які втратили твірний елемент, залишки давньої словозміни (*дати, їсти*) і новотвори (також і авторські) з нетиповими

основами – *зацненевмерлити*, *домайданитися* (хоча вони належать до словозмінного класу, що охоплює немало дієслів – 396).

Проаналізувавши дані "Грамаічного словника української літературної мови. Словозміна" стосовно кількісних характеристик словозмінних класів, можемо зробити висновок, що ядро охоплює найпродуктивніші класи (від 10000 до 350 одиниць): *к=утати*, *итовх=ати* – 7 ОО1, 9421 дієслово; *поб=алувати* – 7 ОО1 F, 6916 дієслів, *зимув=ати* – 7 ОО2 F, 4702, *черкн=ути* – 1 ОФ2 Ю, 831 дієслово; *б=ачити* – 10 ОО1 И, 672 дієслова, *сор=омити* – 13 ОО1 L1И, 445 дієслів (символом = позначено наголос). Строкату перехідну зону становлять класи з кількістю від 350 до 10 одиниць, її поглиблене структурування потребує ще детального дослідження. Однак за попереднім аналізом нашого матеріалу можемо окреслити межі оточення ядра, або "відносного ладу" кількісними показниками чисельності парадиматичних класів від 350 до 100 дієслів, а "відносного безладу" – від 99 до 10 дієслів, пор.: *кл=єйти* – 16 ОО1 Й, 97 дієслів і *л=ізти* – 17 ОО1, 17 дієслів тощо.

Значна частина лексем входить у найпродуктивніші класи з регулярно словозміною. Це доводять нові дієслова *сканувати*; *інтернетизуватися*; *титрувати*; *спікерувати*; *прем'єрувати*, *мініструвати* тощо. Як нові розглядаємо слова, не зафіксовані в українських словниках радянської доби. Ці слова поповнюють один із найпродуктивніших класів – 7 ОО2 F (у Словнику до нього належать 4702 слова). Є також дієслова у нашій базі лексико-словотвірних інновацій, які активно поповнюють інші класи, з кількістю до 1000 слів, наприклад *розпіарити* (13 ОО1 И, 269 дієслів); *есемесити* (12 ОО1 W3И, 76 дієслів). Найпродуктивніший клас поповнюють дієслова *бароковіти*; *забронзовіти*; *фанатіти* – парадигма 7 ОО1 – 9421 дієслово. Як бачимо з наведених прикладів, поповнюється не лише ядро системи – класи з кількістю понад 350 одиниць, а й перехідна зона, причому, саме оточення ядра, або її "відносний лад" – від 350 до 100 одиниць. Тож, периферію формують класи зі складними моделями словозміни, властивими окремим словам (*впитися* – 7 ОФ1 G3ИЫ/Ы, 1 дієслово), а перехідну зону ("відносний безлад") –

одиниці з трипозиційним нескладним кодом таких моделей (з невеликою кількістю змін в основі або нескладною схемою наголошування), але з невеликою кількістю їх реалізації в мові (*орати* – 6 ОФ4 Е, 15 одиниць).

Отож, статику в системі дієслівної словозміни презентують регулярні форми, утворювані за правилами, які охоплюють показові групи слів, а динаміку – форми, яким властива варіантність основ, закінчень і наголошування. Такі групи слів, як правило, нечисленні, а то й взагалі така варіантність є унікальною, властивою одному чи кільком словам.

Отже, тенденції мовних змін у дієслівній парадигмі (включно з дієприкметниками та віддієслівними іменниками), парадигмі й словозмінній, й словотвірній, окреслені, з одного боку, у стабільності системних явищ, належних мові (питомі словотвірні моделі, стабільне словозмінне ядро), а з іншого боку – у динаміці в мовній практиці: активізуванні запозичень (одиниць і їхніх елементів), термінуванні та детермінуванні дієслів, оказіональному словотворенні, черезступеновому словотворенні (яке є явищем і мови, і мовлення).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вихованець І., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
2. Закономерности структурной организации научно-реферативного текста / под ред. В.И. Перебийнос. – К. : Наук. думка, 1982. – 322 с.
3. *Карпіловська Є. А.* Неузואльне словотворення: правила "гри без правил" // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2005. – Том 8. – № 1. – С. 106–117.
4. *Клименко Н. Ф.* Потенційне слово // Енциклопедія "Українська мова". – 3-є вид. – К. : "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 473–474.
5. *Клименко Н. Ф.* Потенціальные и реализованные слова // Вибрані праці. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – С. 503–516.
6. *Клименко Н. Ф.* Словотвірна аналогія в метамові перекладних словників // Вибрані праці. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – С. 348–357.
7. *Критська В. І., Недозим Т. І., Орлова Л. В., Пуздирева Т. К., Романюк Ю. В.* Граматичний словник української літературної мови. Словозміна. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 757 с.
8. *Никитина Ф. А.* Влияние аналогии на словообразование. На материале родственных языков. – К. : Изд-во Киевского ун-та, 1973. – 198 с.
9. *Пашковський Є. В.* Щоденний жезл. Роман-есеї. – <http://library.kr.ua/elib/pashkovskiy/shodennygezhl.html>, 1999.

10. *Сосюр Ф. де*. Курс загальної лінгвістики. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
11. Структурна граматика сучасної української літературної мови. Проспект / [За ред. В. С. Перебийніс]. – К. : Наук. думка, 1972. – 99 с.
12. *Тихонов А. Н.* Словообразовательный словарь русского языка. – в 2-х т. – Т. 1. – М. : Русский язык, 1985. – 855 с.

Стаття надійшла до редакції 27.04.15

Ю. В. Романюк, канд. філол. наук, ст. науч. сотр.
Институт украинского языка НАН Украины, г. Киев

Влияние социодинамики на систему и структуру украинского глагола

Стаття посвячена аналізу тенденцій мовових змін у глагольній парадигмі: як в словозмінній, так і в словозбудовній, визначенню, з однієї сторони, стабільності системних явищ, властивих мові (словозбудовні моделі, стабільне словозмінне ядро), а з іншої сторони – динаміки в мовній практиці.

Ключевые слова: система, структура, глагол, парадигма, словозменение.

Ju. Romaniuk, Cand. Phil. Sci., Senior Research Staff Member
Institute of Ukrainian Language, Ukrainian National Academy of Science, Kyiv

The sociodynamics influence on the system and structure of the Ukrainian verb

The paper deals with the trends of language changes in the verb paradigm: both in the inflectional and in the derivational, defining, on the one hand, the stability of the system phenomena belonging to the language (derivational models, stable core of inflection), and on the other hand – to the dynamics of language practice.

Keywords: system, structure, verb, paradigm, inflection.

УДК 81'255.2

Н. М. Рудницька, канд. філол. наук., доц.
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ІДЕОЛОГІЧНО МОТИВОВАНА АСИМЕТРІЯ РАДЯНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ ЗАХІДНИХ ПИСЬМЕННИКІВ, ПРИСВЯЧЕНИХ ГРОМАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ В ІСПАНІЇ

Статтю присвячено вивченню ідеологічно мотивованої асиметрії радянських перекладів творів західних письменників, присвячених громадянській війні в Іспанії. У статті описуються причини, способи і наслідки ідеологічної адаптації текстів перекладів.

Ключові слова: переклад, ідеологія, асиметрія, адаптація, цензура